

SZENCZI MOLNÁR ALBERT ÉRTÉKELÉSÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Dézi Lajos még a múlt század végén terjedelmes műben megírta életrajzát és félezer oldalt meghaladó kötetben kiadta naplóját, levelezését s egyéb iratait.¹ A Dézi-féle kiadványokon túl a XIX. század végéig csaknem 40, az azóta eltelt félévszázad leforgása alatt is közel húsz értekezés, közlemény és cikk jelent meg Szenczi Molnár Albertről, életének egy-egy részletéről, különböző műveiről.² Mindezek mellett, alig van irodalomtörténeti és történelmi összefoglalás, mely rövidebb-hosszabb formában ne tárgyalná pályáját, műveit. Nagy szám a hatvanat meghaladó Szenczi Molnár-irodalom! Bacsányi Jánosról nem sokkal több frás látott napvilágot. De míg a Bacsányi-irodalomból a megújuló Magyarország első jelentős politikai költőjének fővonásai alapján véve kibontakoznak, — ha ez a kép sok tekintetben elmélyítésre, korrekcióra szorul is —, addig a Molnár Albertről megjelent írások alig sejtetnek valamit a tudós, a költő és az író működésének irodalomtörténeti jelentőségéről, műveinek igaz értelméről.

— Miként látták? miként láttuk Szenczi Molnár Albertet a múltban? — Ha megkíséreljük összegezni a róla megjelent irodalmat, s kirajzoljuk belőle arcképét, szétfoszló, ködös vonások bontakoznak ki előttünk. A múlt századi feldolgozások — beleértve Dézi életrajzát is — lényeges irodalomtörténeti értékelést nem nyújtanak; adatfeltáró értékük van legjobb esetben. A múlt századi irodalom legjelentősebb terméke, hatalmas anyagával, gazdag jegyzetapparátusával a Dézi-féle iratpublikáció, mely Szenczi Molnár művei mellett maig a legfőbb forrás számunkra. Naplójának, levelezésének és írományainak részletes feldolgozása teszi használhatóvá Dézi életrajzát is. A XX. századi közlemények sem vitték lényegesen előre róla alkotott ismereteinket. Szerb Antalt népszerű irodalomtörténetében magával ragadta Molnár Albert hányatott élete.³ Összefoglalása során értékes észrevételeket tesz. Hangsúlyozza Szenczi hazafiságát, de ugyanakkor szinte kozmopolita frót lát benne, akinek életalapja »a protestánsok nemzetfölötti összetartása« volt. Molnár Albert műve — Szerb Antal szerint — már életében elavult, működését elszigetelt jelenségnek tekinti nem fedezi fel sem az előzményekkel való összefüggéseit, sem művének előremutató vonásait. Éppen ellenkező előjelű hibákat tartalmaz Németh László esszéje.⁴ Nagy meglevenítő készséggel, sok érdekes, de inkább tetszetős, mint igaz szempontot vet fel. Egyik első olyan írása ez Németh Lászlónak, amelynek kérdésfelvetése egy évtizeddel később majd a jobboldali népies, »mély magyar« konstrukcióba fog torkolni.

A Szenczi-irodalomnak egy-két kivételtől eltekintve általános vonása, hogy az aprólékos elemzés során nem látják az egészet. Egyik tanulmány a zsoltárokkal foglalkozik, a másik a szótárral s a grammatikával, a harmadik az Institutió-fordítással, de egyik tanulmányíró sem látja a különböző műfajú és típusú művek között a szerves összefüggést. Részekre szabdalták Molnár Albert életművét, boncolgatták a részeket, s az egyes részeknek a többivel való összefüggését, szétválaszthatatlanságát, a különböző művek globális egységét, az egyazon cél megvalósítása iránti törekvést nem tartották szem előtt. Ilyen módon megformálódott egyrészt egy tudós szótáríró és grammatikus képe, másrészt egy szakállas próféta, a kálmizmus három legfőbb könyvének magyar fordítója, illetőleg gondozója, a zsoltároknak — és Kálvin János Institutiójának átültetője, s a Károli-biblia átdolgozó kiadója. És még egy kérdés: a XIX. század második felében és a XX. században, midőn a Szenczi-irodalom

¹ *Szenczi Molnár Albert* Bp. (Magyar Történelmi Életrajzok) 1897. — *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és írományai*, Bp. (Magyar Tudományos Akadémia) 1898.

² Az 1897-ig megjelent Szenczi Molnár-irodalmat Dézi Lajos összeállította: *Szenczi Molnár Albert naplója* ... c. kiadványában, XVII—XX. 1.

³ *Magyar Irodalomtörténet*, Bp. (Révai) 1946. 86—90. 1.

⁴ *Molnár Albert zsoltárai és ritmikájuk*, Protestáns Szemle, 1928.

többsége napvilágot látott, szótára és grammatikája már csupán történelmi jelentőséggel bírt, a velük való foglalkozás a magyar nyelvtudomány »szakfeladatává« vált.⁵ Zsoltárfordítása továbbra is élő anyaga volt a kálvinista egyház szertartásának, biblia-kiadását és Institúciófordítását is elsősorban egyháztörténelmi értéként tartották nyilván, egyéb műveiről pedig alig esett szó. Ilyenformán Molnár Albertben jobbára a magyar kálvinizmus alakját becsülték, a haladó magyar kultúra érdekében folytatott nagy munkásságának kérdése nem került előtérbe, XVII. század eleji történelmi jelentőségére nem voltak tekintettel. S azáltal, hogy Szenczi a magyar kálvinizmus alakjaként élt a köztudatban, — ha összevetés nem is készült közöttük —, Pázmányhoz mérték. A Habsburg-uralom magyarországi szálláscsinálóját, a burzsoá reakciós irodalomtörténetírás mind magasabb talapzatra emelte, a Bocskai és Bethlen politikáját követő, a 30 éves háború Habsburg-ellenes szárnyának ideológiáját képviselő Szenczi Molnár Albert pedig háttérbe szorult. Tanulmányokban, összefoglaló monográfiákban nem hiányoztak a Molnár Albert iránti elismerő szavak, az elismerés azonban bizonyos objektívista jelleget öltött, s az objektívista értékelést egyenlőségjellel kötötték össze bizonyos fajta lekezeléssel.

Szenczi Molnár Albert művének marxista-leninista értékelésére mindeddig nem történt kísérlet. Klaniczay Tibor egyetemi jegyzetében világos áttekintést rajzol pályájáról.⁶ Hangsúlyozza Molnár Albert működésének haladó jelentőségét, minden magyar kortársánál modernebb világnépfelkialakítására irányuló törekvését. Összefoglalása azonban természeténél fogva nem is törekedhetett arra, hogy a Molnár Alberttel kapcsolatos sokrétű kérdésekre feleletet adjon. Szenczi Molnár életművének marxista-leninista értékelése régi irodalomtörténetünknek egyik sarkkérdése. A történelmi valóságnak megfelelő magyarázata munkásságának kihatással kell, hogy legyen az őt megelőző, a vele kortárs és a nyomában következő magyar irodalom jobb megértésére.

Tanulmányunkban nem rajzolhatunk teljes képet pályájáról, nem elemezhetjük működésének egészét. Néhány kérdést óhajtunk csak felvetni, amelyeknek kibontásával, úgy véljük, Molnár Albert helyes értékelésének útját egyengethetjük.

Akkor született (1574), midőn a protestantizmus már több mint egy évtizede feladva harcos, haladó törekvéseit, kompromisszumot kötött a feudalizmussal. Ifjúsága arra az időre esik, midőn félévszázados bűvópatak élete nyomán ismét feltört és társadalmi harcot formáló erővé vált a humanizmus. Valamikor a humanizmus volt a fő eszmei támogatója a reformációnak és most a protestantizmus megalkuvása után ismét a humanizmus oldalán fogjuk megtalálni legjobbjainkat, a humanizmus segítője, előmozdítója lesz a fejlődésnek.

Molnár Albertet származása, társadalmi helyzete, körülményei a haladás útjára vezetik. Életének döntő eseményei a polgárosodásért vívott harchoz, a humanizmus eszméjéhez kapcsolják. Nagyszombat és Pozsony között egy mezővárosban, Szencen született. Szenc vásári központ volt már a XVI. században, Léva, Érsekújvár, Pozsony és Bécs kereskedői egyaránt látogatták vásárait. A jellegzetes mezőváros lakossága kereskedett, mesterségeket űzött és szőlőműveléssel foglalkozott. Polgári származású Molnár Albert is. Születésekor apja Szenc egyik leggazdagabb polgára volt. A háborús esztendőkhöz alatt vagyona egy részét elveszítette, a háza maradt csak meg, szőlője s egy darab szántóföldje. A későbbi időben teljesen elszegényedik. Molnár Albert minden írása, már ifjúkori levelei is arról tanúsodnak, hogy polgári öntudatot örökölt otthonról, s a polgári öntudat mellett a legszebb nemzeti hagyományaink egyikét: Mátyás király Magyarországnak hagyományát. Széppapja János, Mátyás király seregében szolgált, s Molnár Albert apja gyakran beszélt fiainak Mátyás királyról, Mátyás király harcairól, amelyeknek széppapjuk, János is részese volt.⁷ Bizonyára

⁵ Szótárának részletes elemzését adta Melich János: *A magyar szótáriródlom*, Bp. (Nyelvészeti Füzetek, 46. sz.) 1907.

⁶ *Klaniczay Tibor*, Magyar Irodalomtörténet t. II. kötet. Bp., 1953. válozatlan utánnyomás 58—69. 1.

⁷ V. ö. Dézsi, *Szenczi Molnár Albert* Bp. (Magyar Történelmi Életrajzok) 1897. 10—11. 1.

még a gyermekkori emlékekben gyökeredzik az a párhuzam, amelyet szótára harmadik kiadásának ajánlásában Mátyás király és Bethlen Gábor között megvont.⁸ De nemcsak származása, későbbi fejlődése is csaknem minden állomásával a polgársághoz kapcsolja. Midőn apja özvegyen maradt és teljesen elszegényedett, a szenci iskolában folytatott két tanulmányi esztendő után, fia nevelését egy Szabó (Sartor) Farkas nevű vándordiákra bízta. Ettől kezdve Szenci következő évei összeforrnak a régi műveltségünkben oly jelentős — és kellőképpen máig meg nem világított — vándordiák életével. Szabó Farkassal a szencinél nagyobb, győri iskolába kerül. Innen győri diákokból álló csoportban végigjárja az országnak egy sor polgári városát. A diákcsoport útja összekapcsolódott a bécsi kereskedőknek, a kassai és a debreceni vásárra igyekvő szekérkaravánjával. Áruszállító szerekre felkérkedve haladnak, útjuk a polgári kereskedő útvonal: Kassa, Debrecen és — az ekkor erősen fejlődő mezőváros — Nyírbátor. Innen kerülnek Göncre, ahol megfeszített erővel dolgozik a bibliafordítás utolsó ívein az öreg Károli Gáspár. Molnár — mint ismeretes — korrektorként, kifutóként segítkezik a bibliafordítás befejezésénél, nyomtatásánál. A bibliafordítás során munkatársával etimológiai kérdések fölött vitázó Károli Gáspárnál részesül Molnár először tudományos élményben. Göncről Debrecenbe kerül tanulni, Debrecenben elolvas minden magyar könyvet, ami csak kezéjébe kerül. Másfél évet tölt itt, 1590-ben távozik a fiatal kollégiumból. Ismét visszatér Göncre, ahol Károli Gáspártól megkapja a második segítséget: ajánlólevelet Kassára, ahol magántanítója lesz egy polgárgyerekeknek.⁹

Németországi vándorlásai során az elmaradt hazai, mezővárosi fejlődésre még csak nem is emlékeztető, fejlett polgári városokban él. Mindenütt a polgárság erejét tapasztalja; a mindennapi életben ugyanúgy, mint a főiskolákon, ahol tanul. Naplójában szól arról, hogy életében egyszer volt igazán boldog: Strassburgban. Nem véletlen naplójának ez a lírai hangmegütésű kitétele. Strassburg Molnár Albert tanulmányai idején haladó, kálvinista, polgári humanista vezetés alatt állt. Polgári irányítású volt a város egyeteme és polgárgyerekek számára alapított kollégiumban élvez Molnár teljes ellátást, lakást, nyugodt tanulási lehetőséget. Midőn az egyetem és a város a feudalizmussal kompromisszumot kötött lutheránusok kezébe került, a haladó kálvinizmushoz, a polgári fejlődéshez hű Molnár Albertnek el kellett hagynia Strassburgot. De míg itt tanul, megkapja fejlődésére és későbbi munkásságára a döntő indításokat. Strassburgban érik ki benne teljességgel a humanista polgári igény. Strassburg egyeteme a késői humanizmusnak egyik központja. Itt tanít — mint erről legutóbb Turóczy-Trostler József írt — Bernegger, a német humanista történetírás kiváló alakja.¹⁰ Itt professzor Dasypodius, a nagy humanista szótárírónak — Molnár Albert mintaképének — fia, a kiváló matematikus, akinek matematikai értekezéseit mellékkereset szerzése céljából Molnár másolja. Itt tanít orvostudományt a híres Hawenreuter, aki Berneggerrel és Dasypodiusal egyetemben, nagyrabecsülte a fiatal Molnárt, a strassburgi egyetem legkiválóbb diákjainak egyikét. Mit tanult ez a kitűnő magyar diák Strassburgban? Feleletet ad erre a kérdésre az egyetem egykori tananyaga. A humanisztikus és teológiai studiumokon kívül a kor színvonalán álló természettudományokat. Latin, görög és héber nyelv mellett földrajzot, csillagászatot, matematikát, fizikát és orvostudományokat.¹¹

Ez alkalommal csak utalhatunk rá: a késői humanizmus centrumában ismeri fel a magyar műveltség emelése érdekében végzendő feladatait, itt kap végleges indításokat tudományos és irodalmi működéséhez. Nem véletlen, hogy szótárának megszerkesztéséhez is itt kezdett hozzá! A humanista Strassburgban érik meg benne — végül — a magyarországi ellenreformáció támadásainak megindulása idején a meggyőződéséhez

⁸ *Lexicon Latino—Graeco—Ungarum*. Jam recens tertia cura recognitum, Heidelberg, 1621. — RMK. I. 513., RMK. III. 1330.

⁹ Az életrajzi adatok a Dézsi-féle életrajzból, valamint Dézsi Sz. M. A. naplója... c. kiadványból valók.

¹⁰ Turóczy-Trostler József, *A magyar felvilágosodás előtörténetéhez*, Irodalomtörténet, 1953. 3—4 sz. 335. l.

¹¹ V. ö. 7. sz. jegyzet, 38—45. l.

minden körülmények között hű, de ugyanakkor minden felekezeti elfogultságtól mentes gondolkodás.

Abban az időben, midőn Molnár Albert tudományos működését megkezdi, Magyarországra mind fokozottabb mértékben nehezedik a Habsburgok nyomása. Ez az idő az, midőn legjobbjaink felismerik, hogy a török veszéllyel az ország fokozott kizsákmányolására törekvő Habsburg-veszély a súlyosabb. A legjobbak, élen Magyarival és Rimay Jánossal, irodalmi síkon is felvetik a kérdést. Molnár Albert — ha távol is él hazájától — az ország középponti kérdését ugyanolyan jól látja, mint az itthonélők legjobbak. Látja, sőt mindenkinél világosabban felismeri azokat a teendőket, amelyek az adott körülmények közepette leginkább reálisak. Míg Magyar bár élesen felveti a középponti kérdéseket, de a Pázmánynyal folytatott vitában alulmarad és Rimay János, aki ugyancsak jól látja a helyzetet, s műveiben reagál az eseményekre, azonban a Habsburg nyomásra megalkuszik, addig Szenczi Molnár Albert egy jöttányi megalkuvás nélkül következetes és eredményes munkát végez az általa helyesen felismert reális területen. Az ő életműve lesz a század elején az egyetlen, ami következetesen kapcsolódik az előzményekhez és nagy teljesítményeivel építően előremutat a közvetlen és a távolabbi jövő felé.

Mi az a felismerés és megvalósítás, ami Szenczi Molnár Albertet messze kortársai fölé emeli? Felismeri a polgárosodásért vívott harc szükségességét, de felismeri azt is, hogy a XVII. század eleji végtelenül elmaradt és az elmaradottságon túl állandó háborús pusztításoknak kitett Magyarországon a polgárosodásért való közvetlen társadalmi harc nem járható út. — Nem tagadom, a Molnárnál két évszázaddal fiatalabb Kazinczyra és Révai József Kazinczy-elemzésére gondolok, midőn e két írórom.¹² — Szenczi kitűnő vitázó, hisz svájci tartózkodása idején nagy sikerrel vesz részt tudományos vitában. De a feudalizmussal kompromisszumot kötött hazai protestantizmusnak az ellenreformációval folytatott polémiaiban nem vesz részt. Állandó problémája a hazájától való távollét, gyötri a honvágy és a lelkiismeretfurdalás; hazatérjen-e és itthon végezzen közvetlen feladatokat, vagy kint alkossa meg azokat a műveit, amelyeknek megvalósítását maga elé tűzte?! Külföldi barátaival is nem egyszer vitázik a kérdés fölött és arra a meggyőződésre jutnak, hogy odakint jobban szolgálhatja hazáját, mint Magyarországon. Nagyszerű realizmussal olyan műveket ad hazájának, népének, amelyek a polgári fejlődés előmozdításához leginkább szükségesek. Jelképes, hogy magyar-latin szótára ugyanabban az időben jelenik meg, midőn Pázmány kiadja feleletét Magyar nyelvű művére.¹³ Molnár Albert mintegy a magyar nyelv szókincsének lajstromozásával válaszol a bécsi zsoldban álló Pázmány fokozódó reakciós támadásaira. Szótárához hasonló funkciót tölt be Grammatikájával, amelynek létrejötte semmiképpen sem egyszerűsíthető le azzal, hogy a magyarul tanulni akaró Móríc hesseni fejedelem felszólítására készítette.¹⁴ Szótárán és Grammatikáján kívül három főművével, a Zoltárfordítással, a Károli-biblia átdolgozattal, új kiadásával és Kálvin Institúciójának lefordításával a XVII. századi polgári haladás alpmunkáit teszi hozzáférhetővé.¹⁵ Ezekkel az angol polgári forradalom ideológiáját jelentő művekkel fegyvert ad a 30-as években szervezkedni kezdő demokratikus törekvésű, hazai puritánus mozgalomnak is. Hymódon Tolnai Dali Jánosnak, Medgyesinek és végső fokon Apáczai Csere Jánosnak játszik a kezére. De mindezek a művek túlmutatnak a XVII. századi haladó utódokon is. Szótárának görög része egyedülálló a XIX.

¹² V. ö. Révai József, Kölcsey (Irodalmi tanulmányok c. kötetben, Bp. Szikra, 1950. 8—12. l.).

¹³ *Dictionarium Latino Vngaricum*... Per Albertum Molnár Scienciensem Vngarum... Nürnberg, 1604. — RMK. I. 392—393. l.

¹⁴ *Novae Grammaticae Ungaricae*... libri duo. Authore Alberto Molnár Scienciensis. Hanau, 1610. — RMK 422.

¹⁵ *Psalterium Ungaricum*. Szent David... százötven Soltari az francia notáknac és verseknek módgyokra most uyonnan Magyar versekre forditattac es rendeltettec a Szenci Molnar Albert által. Herborn, 1607. — RMK. I. 407.

Szenci Biblia... Caroli Gaspar Elöljáróbeszédével. Ez masodic kinyomtatatast igazgatta néhol megis jobbította Szenci Molnar Albert. Hanau, 1608. — RMK. I. 412.

Az keresztényi religiora es igaz hitre való tanítás. Mellyet Deakul irt Calvinus Janos... Magyar Nyelvre fordított Molnar Albert. Hanau, 1624. — RMK. I. 540.

század közepéig,¹⁶ zsoldárfordítása mélyen beleágyazódik költészetünk fejlődésébe, talán a népköltészetbe fokozottabb mértékben, mint a műköltészetbe. Institutió-fordítása a magyar tudományos nyelvnek mindmáig kellően nem értékelt alkotása, ugyancsak túlmutat azon a korszakon, amelyben létrejött. Bátran mondhatjuk, hogy a magyar nyelv előrevitele terén végzett munkássága Kazinczyig kiterjedő jelentőségű.

Munkásságának jelentősége az utolsó 120 esztendő irodalmában elsikkadt. De világosan látták jelentőségét a régiek, a XVIII. század tudósai és írói, majd a XIX. században Kazinczy és Kölcsey Ferenc egyaránt. Párizs Pápai, aki szótárát folytatta, nem egyszer hangsúlyozta a maga módján mindezeket. Bod Péter, aki Szenczi Molnár emlékének egyik legnagyobb őrizője volt, »közjóra« születt emberként ír róla.¹⁷ Pápai Sámuel »nagyemlékeztető magyar literátor«-nak nevezi, s egyebek mellett így ír róla: »Ezen időben tüzes vetekedések gyulladván a vallás dolgában, szint oly buzgó törekedések támadtak a tudományok üzésében. . .«, az utóbbi szavakkal Szenczi Molnár Albretra céloz.¹⁸ Kazinczy szerint Molnár Albert azon írók sorába tartozott, akik kanonizáltak nyelvi szokásokat, újításokat, olyanokat, »melyeket minden régi és új literatúrával bíró nemzet tiszteli; — azt a szokást, amelyet rész szerént az idő, rész szerént a jó írók hoznak bé«.¹⁹ Kölcsey Szenczit a nagy hagyományaink között idézi. 1815-ben írja Kazinczynak, midőn kritikái miatt támadás indul ellene, elkeseredett hangon, kissé kiábrándulva, végül nagyszerű pátosszal a jövő felé mutatva: »Mi egyéb eránt megünnök a magunk utunkon, eltérhetetlenül. Mi tudjuk, hogy nekünk igazunk van, s hogy az van, mutatja Illyés, Zrini, Szenczi Molnár, Gyöngyössi István, s még a Debreceni Énekeskönyv által is a *nyelv természete*. Hogy kiabálnak, jól van, Adelung is kiabált, még Goethe és Kolbe idejében is, mit nyert vele?»²⁰

Szenczi Molnár Albert műveinek elemzése során kiderül, hogy azok eszmei tartalom tekintetében ugyanúgy, mint a stílus dolgában a polgári törekvések kifejezői. Zsoldárfordításával minden elődjétől különbözve, új, magasigényű, műfordítói gyakorlatot vezet be. A XVI. század fordítói gyakorlatával, de Balassi és Rimay parafrázisaival is ellentétben, Molnár Albert tudatos, a szó valódi értelme szerint a modern műfordítás útjára lép. Rálép erre az útra, de meg kell jegyezni, hogy megvalósítása még nem teljes egészében a modern műfordítói elv keresztülvitele. Császár Ernő a század elején részletes összevetésekkel kimutatta Szenczi zsoldárfordításainak a XVI. századi hazai előzményekkel való összefüggéseit, valamint a Károli-bibliához való viszonyát. Párhuzamba állította szövegeit a Lobwasser-féle zsoldárokkal, amelyekből fordítását készítette és Marot-Béza francia zsoldáraival, amelyekkel átültetését ellenőrizte. Császár Ernő megállapította, hogy a francia dallamok érdekében Molnár arra törekedett, hogy verssorainak hosszúsága és a versszakok szerkezete azonos legyen az eredetivel. De azt is kimutatta, hogy a zsoldárok tartalma tekintetében korántsem tart szem előtt ilyen következetes, fordítói hűségre törekvő igényt. Egyes esetekben híven tolmácsol, máskor alig lehet fordítását fordításnak tekinteni. Vannak szakaszai, amelyek szószerint megegyeznek az eredetivel, azután váratlanul néhány versszak a zsoldár hangulatát követi csupán, eltérve az eredeti szövegtől, hogy későbbi szakaszokban ismét szószerinti fordítást nyújtson.²¹ A Szenczi és a Lobwasser szövegek összevetése arra az eredményre vezet, hogy Molnár Albert fordításai akkor a legszebbek, amikor nem hűek, midőn a magyar fordító szabadjára engedi a zsoldár hangmegütése nyomán, egyéni mondanivalóját. Ilyenkor szárnyalnak szavai, költői

¹⁶ V. ö. Melich János i. m. 140. l.

¹⁷ Magyar Athenas, H. n. 1766. 181. old.

¹⁸ V. ö. Badićs Ferenc, *Az első magyar irodalomtörténetirő*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1797. 263. l.

¹⁹ V. ö. Kazinczy Ferenc bírálatát Beregszászi Nagy Pál »Dissertatio philologica de vocabularum derivatione ac formatione in lingua Magyarica« és Sipos József »Ó és új Magyar, vagy rövid értekezés, miképen kelljen az Ó-Magyarországgal az Újat egyesíteni« c. munkákról. — Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. füz. 87—105. l.

²⁰ Kölcsey levele Kazinczyhoz, 1815 május 30. (Váczy, Kazinczy levelezése, XII. kötet, 518. l.)

²¹ Császár Ernő, *Szenczi Molnár Albert zsoldárai*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1914. 157—170., 279—299., 403—417. l.

feszültség hevíti át az ótestamentumi versszakokat. Gyönyörű költői hangvételt érezünk ilyenkor, midőn Dávid zsoltárainak fordításán belül Szenczi Molnár Albert elmondja leg-személyesebb mondanivalóit.

Kétségtelen, midőn Molnár Albert a zsoltárok fordításához hozzáfert, a lefordítandó anyaggal teljes értelemben azonosult. Olyan világot fedezett fel a zsoltárokból, amely nagymértékben azonos volt az ő egyéni érzésvilágával. A zsoltárok érzésvilága az ő érzésvilága volt, a fordítás megformálásában a maga élményei számára talált tükröt. Olyan ember fordította magyarra a zsoltárokat, aki rengeteg szenvedésen ment keresztül, akinek élete szakadatlan küzdelem volt, aki éhezett, küszködött munkalehetőségei megteremtéséért, nem egyszer már önbizalma is megrendült, s gyakran meghasonlott önmagával. Ki az, aki ne érné a sokat szenvedett Molnár Albert személyes találkozását a zsoltárköltő szavaival, midőn így ír:

»Töröltessenek el azok,
Az kik kergetik életemet,«
(143. zsoltár)

Vagy az ilyen két sorban:

»Szégyenítsd meg Uram őket,
Kik kergetik életemet«
(35. zsoltár)

De akár ebben a gyönyörű, elégikus hangú szakaszban:

»Óh ha szárnyaim lehetnének,
Mint a galamb ha repülhetnék,
Én elrepülnék messze földre,
Elmennék e népek közül
Pusztát keresnék ezentől.
ahol nyugalom lehetne.«
(55. zsoltár)

S végül nem Szenczi Molnár Albert gondolkozását fejezi-e ki tömör mondataival a következő versszak:

»Az hazug emberek
Nálam nem kedvesek,
Az tettető családokat
Szívem szerint gyűlölöm.
És nagy távol kerülöm
Az álnoksággal járókat.«
(24. zsoltár)

Molnár Albert személyes mondanivalóinak tükrét ismerte fel Dávid zsoltáraiban és az eredeti szöveget fokozott mértékben megtöltötte személyes mondanivalóival. De vajjon elszigetelten egyéni, individuális mondanivaló-e a zsoltárokból kifejeződő líra? Ha elmélyedünk a zsoltárokból, a válasz egyedül csak az lehet, hogy nem. Molnár Albert egyéni mondanivalója közösségi mondanivaló, a mezővárosi parasztpolgárság mondanivalója. A zsoltárokból a hazai mezővárosi polgár érzésvilága, jobb élet utáni vágyódása jut kifejezésre, annyira, hogy nem egy esetben a zsoltárok tájai, természeti képei a magyar vidékek, Molnár Albert születésének vidéke képeit idézik szemünk elé. Részletes elemzésre most nincs mód, de egy észletesebb idézet is megvilágítja állításunk helyességét. Jó példa a 65. zsoltár 7. 8. és 9. szakasza. Ezek a szakaszok a mezővárosi polgár kérdéseit, vágyait, jobb élet utáni vágyó-

dását fejezik ki, tömör világossággal. A veteményeket, a szántóföldeket felfrissítő eső, a bőséges termés utáni vágy hangja szárnyal a zsoltárban. A »sik mező« Balassi Bálint költői képe itt már nem a vitézi élet színtere, hanem baromcsordákkal teli mező. A szántóföldek sűrű gabonával, a hegyoldalak pedig szép búzavetéssel ékesek. A három szakasz a XVII. század eleji mezővárosi polgár legszebb líráját, vágyódását juttatja kifejezésre:

»Az te kutaidból az vizek
Soha el nem fogynak :
Hogy az szép földi vetemények
Szaporodhassanak.
Az barázdákat megitatod
Az szántóföldeken,
Az vetést szép esővel áldod,
Hogy bőven teremjen.

Megkoronázod az esztendő
Nagy-sok jovaiddal,
Lábaid nyoma kövérséget
Csöpögést nagy zsirral.
Lakóhelyei az pusztáknak
Folynak kövérséggel.
Hegyek és halmok vigadoznak
Nagy bőv termésekkel.

Az szép, sik mezők ékesednek
Sok baromcsordákkal :
Villagnak az szép szántóföldek
Sűrű gabonákkal.
Az hegy-oldalak, mezőföldek
Szép buza nevéssel
Örvendeznek és énekelnek
Nagy gyönyörűséggel.«

A zsoltárok mélységesen aktuális mondanivalót tartalmaztak a kortársak számára. Az aktuális mondanivalót világosan, a magyar nép törekvéseinek megfelelően, egyszerű kifejezésekkel, lírai realizmussal fordítja Molnár Albert. Nincs szövegében semmi keresettség, meg tudja találni a legváltozatosabb dallamok és versformák számára a magyar nyelv legmegfelelőbb kifejezőeszközeit a költői örökség jelző és hasonlatkincseiből, valamint a maga kifejezőeszközeinek forrásaiból. A magyar vers európaizálódása Balassival kezdődik és Szenczi Molnárral folytatódik. Az európaizálódás ugyanúgy vonatkozik az eszmei mondanivalóra, mint a formára. Eszmei mondanivalója nagymértékben új, formai tekintetben pedig alkotása egészen váratlan, ugrásszerű megvalósítás.

Levelezése, de más, egykorú iratok is arról tanúskodnak, hogy dallamai, verseinek ritmusa a magyar fül számára kezdetben idegen, elfogadhatatlan volt. Fordításának első kiadása 1607-ben jelent meg.²² A megjelenés után nem egyszer felmerült a zsoltárok éneklésének kérdése hazai barátjaival folytatott levelezésében. Asztalos András nagyszombati polgár Molnár Albert egyik támogatója pl. így ír: »... minthogy az magyarok nem tanulják az musicát, nem találják fel az nótáját mindeneknek.«²³ Asztalos a zsoltárok francia, a magyar fülnek idegen dallamára céloz. A 150 zsoltár 130 dallamával, a versek ritmikájával szemben

²² V. ö. 15. sz. jegyzetet.

²³ Asztalos András levele Szenczi Molnár Alberthez, 1609 szeptember, 10. Dézsi, Szenczi Molnár Albert naplója ... 323. l.

áll a magyar nép, nem tudja magáévá tenni. Pedig az egyház is tesz egyet és mást annak érdekében, hogy a zsoldárokat énekeljék. Samarjai János írja 1632-ben: »A szent gyülekezetben, noha magán éneklő deáki sereget tartunk : mindazáltal a községnek is velünk való éneklését javalljuk«²⁴ Kétségtelen, hogy még 1632-ben sem magától értetődő mindenki számára Molnár Albert zsoldárainak francia dallama. Ha nem így volna, nem írná ugyancsak Samarjai János a következőket: »A mely gyülekezetnek penig az éneklésben módgya nincsen, azt érette nem kárhoztattuk . . .«²⁵ A 30-as évek folyamán azonban megtörténik a zsoldárok áttörése. Vajjon mi idézi elő ezt az áttörést? Bizonyára lassan a dallamok is kezdenek meghonosodni, kissé áthangolódva ugyan, azonban a nép magáévá teszi. De nem a dallamok meghonosodása idézi elő első fokon az áttörést. Az áttörést a szövegek eszmei mondanivalója idézi elő. Molnár Albert zsoldáiraiban felismeri a nép a maga világát, líráját. A tartalommal megtalálják a kapcsolatot és a tartalom tulajdonbavételével fokozatosan kezdik elfogadni a dallamokat is. Egyedül az eszmei mondanivalóval való azonosulás tud polgárjogot biztosítani idegen formáknak, így tapasztaljuk ezt legtöbbször költészetünk későbbi fejlődési szakaszaiban ; Molnár Albert esetében pedig csak így történhetett.

Molnár Albert, aki személyes lírájával és a mezővárosi polgárság lírájával hevítette át Dávid zsoldárait, prózai műveit is átítatja személyes mondanivalóival. Latin nyelven írt naplójában gyerekkorának, ifjúkori fejlődésének és férfikorának olyan eseményeit is megörökíti, amilyeneket ő előtte magyar író nem tartott megörökítésre érdemesnek. Az emlékezés stílussteremtő erejével írja le gyerekkori élményeit, — a legelső emléktől kezdve, amire visszaemlékezik ; — a hároméves korában látott üstököst, midőn kicsiny gyerekként leest egy farakásról, s azt, midőn a kemence padján elaludt és csaknem odaégett. Ő az első magyar író, akinek szemében az apró esetek, a kicsiny jelenségek nemcsak megörökítésre méltóak, hanem emberi fejlődésének is részei. Későbbi működésének gyökérszárait keresi, kutatja, ifjúságának, gyerekkorának élményanyagában, kitűnő elemzőkészséggel. — Bethlen Miklós vagy Rákóczi Ferenc emlékirataiban találjuk majd meg ennek a szemléletnek kiértett, fejlett formáját. — De nemcsak naplóját jellemzi ez a stílustulajdonság, levelezése is telítve van személyes anyaggal, személyes hanggal ; ő az első magyar író, akinek életrajzát apró részletességgel meg lehet írni, a maga által feljegyzett adatok alapján. (Ide tartozik az is, hogy Szenczi Molnár Albert nemcsak az írásbeli megörökítés területén, hanem minden életével kapcsolatos tárgyi dokumentumot, emléket megőrzésre érdemesnek tartott. Nemcsak levelezését, hanem még baccalaureatusi koszorúját is őrizte vándorlásai során és gondoskodott arról, hogy életének dokumentumai az utókorra fennmaradjanak.) Mindezek a polgárnak, a polgári írónak, a jellemvonásai.

De kanyarodjunk vissza e polgári tulajdonságnak prózai művei stílusában való elemzéséhez. Idézhetnénk a Ziegler-féle *Discursus de summo bono* című bibliai és világi históriákat tartalmazó, késői, 1630-ban megjelent fordításából.²⁶ A kérdés élesebben vetül azonban, ha nem szépirodalmi igénnyel írt műből vesszük a példát. Tudományos műveinek bevezetései, de még maguk a tudományos passzusok is, pl. szótárának magyarázatai, telítve vannak életrajzi adatokkal, szubjektív, személyes megfogalmazású kitételekkel. Akármennyire különösnek hangzik, még grammatikájának példatárában is felismerhetjük a tudós elemzése mögött a személyes lírai hangot. Nézzük ezt a kérdést közelebről. Grammatikájának példatára a példák többségében személyes mondanivalót tartalmaz. A példatárban, midőn magyar keresztneveket sorol fel, a három keresztnév között ott szerepel »Mátyás«, Mátyás királyra gondolva, akinek alakja családjában is élő hagyomány volt. Példatárában is kifejezi magát

²⁴ Samarjai János, *Az Helvetiai vallason levő Ecclesiáknak egyhazi ceremonijokrol, es rend tartásokrol valo kőnyvetske* . . . Lőcse, 1636. RMK. I. 662.

²⁵ Samarjai i. m. 44—45. l.

²⁶ *Discursus de summo bono*. Az legfob iorol. Ennekelotte Iosquinus Betvleius által Hanoviaban bocsattatott ki. Mellyet . . . Magyarrá fordított Sz. M. A. Lőcse, 1630. RMK. I. 594.

a mezővárosi polgárság fia, midőn a példák között bőséggel sorakoznak ilyen szavak, mint »eke«, vagy »malom«. A »De cognomatione« cím alatt az első példa: »Hunyadi nemzetiből való.« Egy másik példasorban ismét felmerül a nagy nemzeti hagyomány: »Mátyás király.« A városnevek között mindig »Buda« szerepel az első helyen, nem valamelyik német város, pedig ennek is lenne indoka, hiszen Móric hesseni fejedelem részére készíti a Grammatikát. A »Buda« városnév után következik Molnár Albert másik kedves városa, majd hazájának folyója, így: »Budavára«, »Poson«, »Posonvára«, »Poson városa«, »Duna vize«. Egy másik példasorban eleget tesz a kötelező humanista udvariasságnak is: »Kinek írom ez könyvet?« — majd válaszul: »Mauritius fejedelemnek«. És utána, egy lélekzetvételnél közömbös példa, majd ki ne érezné a legszemélyesebb írást: »Kit keressz?«, »Téged«, azután a hazagondoló vándor: »Mi újság Budában?« — s a válasz: »Semmi«. Nem kétséges, magára gondol, mikor ilyen példát ad: »Gyalog legén«. Ismétlem, többnyire hazájára utaló példákat idéz, s nem németországiakat: »Erdély bév, bévséges, bévségesebb, bővelkedik arannyal, borral, búzával«. De, ha nem hazai példát idéz, a nem hazai példa nyomán azonnal Magyarországra tér vissza: »Ravaszok az olaszok«, s utána: »törökök vadnak Budában«. A Grammatika egyik passzusában elmondja szinte életútjának vázát: »Debrecenben tanult« — »Posonból jönnek« — »Kassára ment« — »Visszamegyen Szenczre« — »Gönczön neveltetett föl« — »Szenczen lettem ez világra«, majd odébb: »Németországba jöttem Magyarországból.«²⁷

Még egy utolsó idézet a Grammatikából. Ez az idézet megfejtést nyújt a kutatás számára Szenczi Molnár Albert prózastílusának kialakulását illetően is. Ezt írja egy helyt: »Az mostani Philosophusok között, legbölcsebb Goclenius.«²⁸ Ki volt ez a Goclenius és milyen megfejtést nyújt stílusa kialakulását illetően? Goclenius Rudolf (1547—1628) marburgi professzor. A marburgi egyetemen egy sor magyar tanítványa volt, s tanítványai közé tartozott, mégpedig a legkedvesebb tanítványai közé Szenczi Molnár Albert. Goclenius és Molnár Albert között bensőséges, személyi kapcsolat volt. Midőn 1611-ben Molnár megnősült, Goclenius üdvözlő verset írt lakodalmára.²⁹ Goclenius nem tartozott korának élenjáró gondolkozói közé, de amit alkotott, azzal mégis a haladást mozdította elő. Filozófiájában Ramus dialektikáját és Arisztotelész logikáját igyekezett közös nevezőre hozni. A kortársak »marburgi Platon«-nak és »keresztény Arisztotelész«-nek nevezték. Legfontosabb művei azonban nem azok, amelyekben Ramust és Arisztotelészt közös nevezőre igyekezett hozni, hanem 1590-ben megjelent »Psychologia«-ja.³⁰ Ez a mű a filozófia történetében a nagy spanyol humanista Vives után — akinek működését Szenczi szintén ismerte, — az első rendszeres lélektan, modern értelemben vett pszichológia. Goclenius pszichológiájának elemzésére és Molnár elemző módszerével való összevetésére itt nincs mód. Annyit szövegünk csak le, hogy Molnár Albert személyes hangú, saját életének eseményeit, körülményeit, lírai hangon elemző prózastílusa, személyességének még tudományos műveiben is jelenvaló sajátossága Goclenius pszichológiájának ismeretére megy vissza. A tudós professzor pszichológiáját Molnár Albert a próza gyakorlatában megvalósítja. A kérdés helyes értelmezéséhez hozzátartozik, hogy Goclenius nemcsak »pszichológiát« írt, hanem íróilag, ugyancsak személyes, elemző stílusban fogalmaz. Goclenius nyomán Szenczi Molnár Albert prózájában jelentkezik irodalmunkban először az a polgári próza-stílus, amely már mer beszélni érzelmeiről, könnyeiről. Az érzelmenek, a szívnek a szabadsága jelentkezik itt magyar nyelven, a prózában először. Polgári stílus ez, az érzelmenek, a szívnek a lázadása, végelemzésben lázadás a feudalizmus ellen.

Régebben ennek a stílusnak első jelentkezését Kemény János emlékirataiban fedeztem fel, s Kemény János emlékirataitól kiindulva vezettem le a fejlődés útvonaltól Tótfalusi Kis Miklóson keresztül a csúcspont felé, Bethlen Miklós Önéletírásához és Rákóczi Ferenc Emlék-

²⁷ Idézeteink a Grammatika . 17. sz. jegyzetben idézett kiadásából valók: 44., 79., 63., 164. 167., 168., 173., 174., 192. l.

²⁸ A Grammatika i. kiadása 180. l.

²⁹ V. ö. Dézsi, Szenczi Molnár Albert naplója . . . 450. l.

³⁰ Gocleniusra lásd: Rudolf Eister, *Philosophen—Lexikon*, Berlin, 1912. 205—206. l.

irataihoz.³¹ A régebbi megállapítás az elmondottak után korrekcióra szorul. Az új polgári stílus, Szenczi Molnár Albert prózai műveiben jelentkezik először a magyar irodalomban. Nem véletlen, hogy prózájának folyton-folyvást visszatérő jelzője az »édes« jelző. Ha már Grammatikájából idéztük a példák többségét, idézzünk erre is a Grammatika példatárából: »édes beszéddel vígasztal«. ³² És az »édes« jelző mellett a másik ugyanilyen gyakran jelentkező jelző a »kedves«. Ilyen kapcsolásban: »kedves szabadulás«. ³³ Ezek a jelzők önmagukért beszélnek és jellemzik a stílust, amelynek Szenczi Molnár Albert első képviselője a magyar irodalomban.

Legvégül még egy kérdés a stílussal kapcsolatban: ez az elemző, személyes hangmegütésű stílus minden elemében realista stílus. A valóság vetül benne a személyes hangon keresztül, az egyén szubjektív szűrőlencséjén át. A szovjet tudomány *pszichológiai realizmusnak* nevezi e stílust, amely — mint írják — szükségszerű megelőzője volt a kritikai realizmusnak. Helyes, hogyha ezt a terminust a hazai irodalomtörténetírásban is meghonosítjuk.

Befejezésül a következőket: Molnár Albert régi irodalmunk történetének egyik fordulópontján a XVII. sz. első három évtizedében alkotta meg művét. Életművével összekötő kapocs, híd a XVI. sz.-i reformáció és a XVII. sz.-i angol polgári forradalom ideológiája nyomán továbbhaladó polgári fejlődés között. A reformáció nagy határkövével Károli Gáspár bibliájánál indul el pályája és életének utolsó esztendejével már beletorkol a puritánus mozgalomba. Mondottuk, hogy zsoldár-fordításával, a Károli-biblia új kiadásával és az Intitúiófordítással az angol polgári forradalomnak — Engels szavaival a polgárosodásért vívott európai harc második szakaszának — teljes ideológiai fegyvertárát rendelkezésére bocsátotta a hazai puritánoknak. De nemcsak fegyvert ad annak a mozgalomnak, amely a feudális egyházi szervezet megdöntésére irányuló törekvésével, végső fokon a világi feudalizmus megdöntésére is irányt vesz, hanem életének utolsó éveiben, személy szerint is közeljut a puritánus mozgalomhoz.

Miként a puritánusok, a skolasztikus logika helyett Ramus logikáját vallja ő is eszményképének. Jellemző, hogy Pázmány Péter, aki elismeréssel nyilatkozott Grammatikájáról, de a Grammatika módszere ellen tiltakozott és ez a módszer Ramus módszere volt. ³⁴ A puritánusokat megelőzve, elsőnek szállt síkra Magyarországon a nevelés mellett. Ugyancsak őket megelőzve felveti az anyanyelvi oktatás problematikáját! És végül: 1633-ban, halála előtti esztendőben kezébe kerül az angol polgári forradalom ideológiájának egy másik fontos műve, ami már a puritánus gyakorlatnak a műve, Bayle *Praxis-pietatis*. A Praxis-pietatist a puritánus Medgyesi Pál fogja lefordítani és megjelentetni 1636-ban. ³⁵ Adatunk van arra, magától Medgyesitől, hogy a mű fordításához elsőnek Magyarországon Molnár Albert kezdett hozzá és az öreg Szenczi Molnár Albert volt az, aki Medgyesit a mű lefordítására bízta. Medgyesi a következőket írja erről a kérdésről a maga Praxis-pietatis fordításának bevezetésében: »1633-ban b. e. Molnár Albert érkezék Erdélyből, az keresztény patrónus uraktól collecta-gyűjteni és itt kin jártában talál egy Gemmariusnál ez Praxisra német nyelven (mivel minden keresztény nemzetek többire, már ezt nyelvekre fordították). Midőn az Könyvnek becsülhetetlen hasznosságát látná, mindgyárt ugyan utában Etseden mulattában, fordításához kezd, s az elein egy néhány levelet csak hamar meg is fordított. Azonban érkezék hozzánk is Debrecenben; és mikor az Könyvnek mondhatatlan nagy hasznát beszélne,

³¹ V. ö. Bethlen Miklós *Önéletírása* új kiadásához írt bevezetést (Bp., 1943). — Erdély Öröksége c. erdélyi emlékiratokat tartalmazó sorozat VII. kötete (*Erdély változása*) elé készített bevezető tanulmányt (Bp., 1943). — E két tanulmány megjelent *Végzetes Esztendők* c. válogatott tanulmányaimat tartalmazó kötetben is (Bp., 1945). — Foglalkoztam ezzel a kérdéssel a Magyar Tudományos Akadémia 1952. évi nagygyűlésén tartott előadásomban (*A magyar felvilágosodás előzményei*), valamint *Rákóczi Ferenc, az író c. tanulmányomban* (A Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának Közleményei V. köt. 1—4. sz. 1954.).

³² *Grammatika* I. kiadása 182. l.

³³ V. ö. 42. zsoldár, 7. verse.

³⁴ V. ö. Rátkay György nagyszombati lelkész 1611 február 22-i levelét Molnár Alberthez. (*Décsi, Szenczi Molnár Albert naplója*... 366. l.).

³⁵ *Praxis Pietatis*, Az az: Kegyesseg-Gyakorlás. Melyben be-foglaltatik, mint kellyen az Hivő keresztényen embernek, az Isten és a maga igaz ismeretiben nevekdeni... , Debrecen, 1636. RMK. I. 657.

jelentem, hogy olvastam volna én is a Könyvet, sőt egy néhány darabokat belőle egyben szedegetvén, ki is botsáttam volna. Megörüle annál inkább b. e. jámbor, és kéré mindgyárt, hogy ez német fordítást az angliával egy-két tekintettel vetnök össze. És holott az német fordításban nagy változások, tsonkaságok és kiváltképpen az levelek szélén feljegyzett Szent Irás locusinak s régi paterek mondásinak (mellyekből méh módon gyűjtögette az Könyvnek első szerzője ez méznél édesebb munkát) elhagyási tapasztaltatnak vala ; felette igen kezdett engem kérni, hogy az angliai nyelvből fordítanám meg egészen a Könyvet szintén oly formán a mint ott vagyon.) És több illetén beszédünk után egyet ez elébbiek közzül töllem elvivén ; hogy Erdélyben meg visszament ; nem sok idő mulva, halála előtt csak hamar, püspök uramat levele által találta meg, hogy az egész Könyvnek fordítására engem ökegyelme kényszerítene ; a maga felül említett fordításocskáját is Cum Nominum sui et mei Inscriptio (melyet most is nálam tartok) kiküldötte : s így fogtam osztán derekason az fordításhoz. Ezeket pedig nem azért számlálom elő, hogy ez dologhoz való fogásomat kényszerítés által löttnek jelentsem ; távoly legyen az : hanem az az fordításnak alkalmatosságát, kezdeti-folyását ; és annak az hazája hasznára született b. embernek is újabb és végsőbb jó igyekezetit emlékeztetben hagyassam.«³⁶

»Nemcsak magunknak születünk, hanem születésünknek egy részét hazánk tulajdonítja magának.« Szótára 1611-ben megjelent kiadása előszavában írja ezeket a gyönyörű pátozó, a legnagyobb hazafiak vallomásaival egyenértékű szavakat Molnár Albert.³⁷ Életművén, első alkotásaitól az utolsóig az a mély hazafiaság vonul végig, amit ezekben a szép szavakban kifejezésre juttatott. Műve egészében nagyszerű hazafias cselekedet, de a mű mögött, magukban a művekben, a levelezésben személyes hangon kifejeződő hazafisága is példaadóvá teszi alkotásait, nevelő munkánk nélkülözhetetlen forrásává.

Hadd fejezzem be a tanulmányt Kemény Józsefnek Kazinczy születése 100. évfordulóján Molnár Albertől megfogalmazott szavaival. Nem kétséges, hogy Kemény József, midőn Szenczi Molnár Albertől ír, nem kis mértékben Kazinczyra is gondol : »... ha valaki az inségnek és keserűségnek minden sulya alatt is haladni tud, és az egyéb iránt is soha könnyen meg nem szerezhető tudományok fény- és diszfokát elkeseredett lelkének véres veritékével szakadatlan párosult fáradozásai által még is eléri, akkor az ezer meg ezerszer többet tett, s többet érdemelt mindenkinél.«³⁸

LÁSZLÓ IMRE

A NYUGAT KÉRDÉSÉHEZ*

A Nyugat folyóirat századunk első harmadának legjelentősebb irodalmi mozgalmát jelzi. Jelentősége nemcsak abban áll, hogy fennállásának időtartamában kiemelkedik irodalmi folyóirataink közül, hanem abban is, hogy a magyarországi imperializmus irodalmi életének megértéséhez ad kulcsot. Nem volt a korban jelentős író, akivel így vagy úgy lényeges kapcsolatban ne állott volna. Ismeretes, hogy Ady életében milyen centrális, hol előrevivő, hol marasztaló szerepet játszott. Ady nagy kortársának, Móricznak is a Nyugat adta meg az érvényesülés lehetőségét. S kettőjük mellett ugyanerről tanúskodnak a többiek is : Babits,

³⁶ Medgyesi Pál 35. sz. jegyzetben i. m. 4a—5b levél.

³⁷ *Lexicon Latino—Graeco—Hungaricum*... Auctore Alberto Molnar Szenciensi. Hanau 1611. R.M.K. I. 427.

³⁸ Kemény József, *Szenczi Molnár Albert emlékezete*, Új Magyar Múzeum, 1895. I. 310. I.

* László Imre ezt a tanulmányát aspiráns-munkája során készítette, előkészületként a Nyugat-mozgalom rendszeres feldolgozásához. Szerénységében nem gondolt közzétételre, csupán a Társaság XX. századi munkaközösségében bocsátotta vitára. E vita után, felkérésre, át akarta dolgozni, erre azonban korai, tragikus halála miatt nem kerülhetett már sor. (Szerk.)